

Sven Hillert

Frälsning för alla
– en biblisk vision

utgiven på verbum 2002

Innehåll

Inledning	3
Två visioner inom judendomen	5
Två bilder av Jesus	8
Två perspektiv i Paulus brev	14
En tro som förenar	34
Att se och välja bland Bibelns traditioner	42
En Gud som helar snarare än dömer	46
Bilden av en evig kärlek	50
Frälsning för alla på 2000-talet	52
Litteratur	55

Inledning

Hon kom in i rummet, suckade djupt och samlade kraft.

”Jag vet ju vad jag tror”, sa hon. ”Jag är övertygad om att Gud är den som ytterst sluter in alla människor i sin gemenskap. Gud stänger aldrig dörren och vill inte heller att vi skall stänga varandra ute.

Men hur skall jag få tag på mina bibliska rötter? Hur skall jag försvara mina tankar, när stora teologer ibland ger en annan bild? Och hur skall jag bete mig, när bibelorden motsäger varandra?

Jag vill ju inte bara lyfta fram mina älsklingsord och låtsas som om de andra orden inte finns. Jag vill måla min bild av Gud på ett ärligt sätt och utan att blunda.”

För henne och för alla som tänker på liknande sätt är den här boken skriven. Och kanske för dem som mött hennes tankar utan att riktigt gå henne till mötes.

En del av boken handlar om Paulus brev. Det är de äldsta texterna vi har om de första kristnas tro. Och här finns den stora spännvidden, som gjort att man undrat om Paulus verkligen menar vad han skriver alla gånger. Här finns ord som tycks uttrycka en tro på frälsning för alla, medan andra ord verkar beskriva en evig uppdelning mellan människor. Orden har använts på olika sätt i kyrkans historia och frågorna blir brännande. Hur skall Bibelns ord kunna fungera till stöd för de utsatta och för gemenskap mellan människor, snarare än att leda att människor förtrycks eller slås ut?

I fornkyrkan fanns en öppenhet inför bibeltexterna när det gäller frågorna om döden och evigheten. Origenes var bara en av de kyrkofäder som målade bilden av frälsning för alla utan att få kritik för det. Vid 300-talets slut blev hållningen en annan. Augustinus lärar gjorde att kyrkan från denna tid gav företräde åt tanken på en evig uppdelning mellan dem som räddas och dem som är förlorade.

Under århundradenas lopp har sedan tron på frälsning för alla gång på gång dykt upp som alternativ till kyrkornas officiella linje. På svensk mark blev frågan aktuell inom Svenska Missionsförbundet under slutet av 1800-talet, när E J Ekman fick lämna sitt uppdrag som missionsföreståndare för att han försvarade tron på frälsning för alla.

Bland bibelforskare har frågan diskuterats också under slutet av 1900-talet. På protestantiskt håll framträder meningsutbytet mellan M E Boring och I H Marshall på 1980-talet. På katolskt håll är U von Balthasar en av dem som ivrigast hävdar hoppet om frälsning för alla som en rimlig hållning utifrån bibeltexterna, medan latinamerikanska befrielse-teologer hämtat bibelstöd både för sin övertygelse att Gud står på de fattigas sida emot förtrycket och för sin tro att Gud till sist når fram till varje människa.

En bok om Bibelns betydelse för dessa frågor måste, som jag ser det, visa på de olika perspektiv som ryms inte minst i Paulus brev, men också hos Jesus. Eftersom Paulus är beroende av sin judiska bakgrund och av sin relation till Jesus, börjar jag i dessa sammanhang. Så vill jag ge en bild av spänningen i texterna, och beskriva en biblisk vision av frälsning för alla.

Två visioner inom judendomen

Judarnas syn på de yttersta tingen kunde på Jesu tid variera på flera sätt. Man hade till exempel olika syn på andra folks öden. Å ena sidan väntade man sig att *det utvalda folket* skulle räddas medan andra folk gick under. Räddningen beskrevs som en befrielse från hotet av fiender. Men å andra sidan talade man om att *alla folk* en gång skulle förenas vid Sion. Slutmålet var då inte längre att skiljas ifrån andra folk, utan frälsningen blev något som alla skulle få del av.

I Israel fanns också två olika visioner när det gällde det egna folkets framtid och två sätt att se på det egna folket. Från gammal tid bar man en tro att *hela Israel* en dag skulle räddas och få del av det väntade fredsriket. Men på Jesu tid räknade man allt oftare med en uppdelning inom det egna folket. Man skilde på rättfärdiga och syndare inom sitt eget folk. Det var inte längre självklart att frälsningen skulle komma hela Israel till del. I stället utlovades frälsning för *de rättfärdiga* medan syndarna skulle gå under.

De två visionerna förekom sida vid sida och man behöver inte leta i olika skrifter för att hitta spår av dem. Uttryck för båda synsätten finns inom en och samma skriftsamling. Ett bra exempel på detta är Salomos psalmer. Dessa psalmer skrevs inom den fariseiska rörelsen, som alltmer kom att dominera judendomen på Jesu tid. Det var också i denna typ av judendom som Paulus levde innan han blev kristen (Fil 3:5).

I några avsnitt i Salomos psalmer görs en skarp skillnad mellan rättfärdiga och syndare inom det egna folket och det verkar alldeles uppenbart att bara en del av Israel skall räddas. Några ur folket sägs ha utfört oerhört onda gärningar (2:16) och skall straffas därefter. Det sägs uttryckligen att deras undergång är för alltid, medan de som fruktar Gud skall uppstå till evigt liv (3:11). Så beskrivs en evig uppdelning inom det egna folket.

Men i andra delar av Salomos psalmer uttrycks frälsningen på ett sådant sätt att all uppdelning försvinner. I dessa avsnitt

karaktiseras hela Israel som Guds arvedel, som skall leva för evigt (14:1-5). Det sägs att Gud skall föra samman Israels skingrade folk i godhet och barmhärtighet, så att Israel som sådant välsignas av Herren för evigt (8:27-34).

Bakgrunden till denna dubbelhet – med två så olika visioner – är att man sedan gammalt gjort skillnad mellan Israels folk och andra folk. Till tröst i svåra stunder och i tider när folket varit skingrat har man talat om räddning för folket som helhet. På detta sätt tolkade man fångenskapen i Babylonien som ett straff för hela folkets olydnad. Man spred hoppet om folkets framtida räddning och tog återkomsten till Jerusalem som ett tecken på att Gud räddar sitt folk. I motsats till det egna folket står i dessa sammanhang andra folk, som kallas för ”hedniska syndare”. I Salomos psalmer är dessa hedniska syndare framför allt romarna med fältherren Pompejus i spetsen.

I en ny situation, där individen kom alltmer i fokus, räckte inte det gamla schemat till. Det fanns nu möjlighet för enskilda att ta ställning till olika makter i omvärlden. Man behövde ta avstånd också från dem inom det egna folket som ansågs svika Gud och förråda sitt folk och gjorde därför skillnad på rättfärdiga och syndare också inom Israel. En del judar ansågs ha förbrutit sig så grovt att de hade mer gemensamt med de hedniska syndarna än med det rättfärdiga Israel. Därför finns ord om frälsning för hela folket sida vid sida med ord om evigt liv bara åt dem i folket som lever rättfärdigt. Spänningen i texterna är ett faktum.

Allt detta finns med i bakgrunden när Jesus uppträder och tar ställning för dem som hamnat utanför eller stängs ute av det samhälle där han lever. Spänningen mellan två judiska visioner kan också hjälpa oss att förstå den dubbelhet som uppkommer när den första kyrkan skall formulera sina visioner och förväntningar på framtiden. Som jude hade också Paulus växt upp i en tradition där frälsningen å ena sidan är för hela Israel men å andra sidan bara skall komma de rättfärdiga inom folket till del. Därför är det kanske inte så underligt, om han senare – i sitt liv som kristen – uttrycker en liknande dubbelhet, när han ena stunden beskriver en evig uppdelning mellan onda och goda

människor, men andra stunden talar om frälsning för hela mänskligheten.

Två bilder av Jesus

Det har under 1900-talet funnits olika utgångspunkter bland dem som forskat kring den historiske Jesus. Längre har bibelforskare koncentrerat sig på de *ord* av Jesu som bevarats i bibeltexterna, för att därigenom få en bild av vem Jesus var. Man har vetat att orden formats under lång tid och tillämpats på nya situationer i den unga kyrkan. Därför har man försökt avgöra vilka Jesusord som är mest ursprungliga och hur dessa ord kan ha sett ut från början. Genom den bild man fått av vad Jesus har *sagt* har man sedan dragit slutsatser om vem Jesus var och vad han stod för.

Men under senare år har många börjat sitt sökande efter den historiske Jesus längs en annan väg. Man har lagt de välkända orden åt sidan en stund för att först koncentrera sig på det Jesus har *gjort* under sitt liv. Tanken är att evangelierna rymmer en grundberättelse om Jesu liv som avslöjar allra mest om vad han stod för. De Jesusord som förmedlats och bevarats i Bibeln får sedan komplettera den bild som man fått fram genom att se på Jesu sätt att leva och verka.

När den historiske Jesus beskrivs på detta sätt visar sig en annan bild av honom själv och den tro han förmedlade. Också de bilder som han ger av frälsningen kommer i ett nytt ljus, när man ser vad Jesus uttrycker med sina handlingar innan man tolkar det han säger med sina ord. På ett nytt sätt kan man bedöma Jesu inställning till tanken på en evig uppdelning mellan människor och till tron på frälsning för alla.

En måltid delad av alla

I det samhälle där Jesus levde fanns alltså tanken på en evig uppdelning inom det egna folket. De rättfärdiga skulle räddas medan syndarna skulle gå under tillsammans med andra folk.

Men under samma tid fanns också tron att alla judar skulle räddas när fredsriket kom. Frågan är nu vilken inställning Jesus antog och vilken förväntan han uttryckte.

De judar som levde tillsammans i ett klosterliknande samfund i Qumran vid Döda havet tycks ha koncentrerat sig på frälsning för en mindre grupp. De hade gett upp hoppet om folket som helhet. De såg den egna gruppen som den utvalda resten och talade om frälsning för en begränsad grupp av rättfärdiga.

De judar som tillhörde den fariseiska rörelsen hade däremot inte gett upp tanken på att nå ut till hela folket. Med synagogorna ville man hjälpa människor att följa med i gudstjänsten var de än bodde i landet. Förnyade detaljregler skulle göra det möjligt för i stort sett varje människa att leva efter lagen. Ändå ledde även fariséernas verksamhet till en uppdelning. De som av olika skäl inte kunde uppfylla lagens krav blev lätt utdömda som syndare. När man betonade skillnaden mellan rättfärdiga och syndare var det lätt att tala om den frälsning som skulle komma de rättfärdiga till del och att tona ner tron på frälsning för hela folket.

När forskarna diskuterar vad man kan veta riktigt säkert om Jesu sätt att leva, är de allra mest överens om att Jesus levde och åt tillsammans med dem som kallades syndare och som en rättfärdig jude inte skulle ha nära kontakt med. Detta oroade hans omgivning. De flesta är också överens om att Jesus gav sin syn på Guds rike genom sitt umgänge med dessa grupper. Genom sina måltider där ingen lämnades utanför gav Jesus sin bild av den himmelska måltiden och festen i Guds rike. I detta var Jesus alltså Qumransamfundets motsats. Han gick även ett steg längre än fariséerna. Det var framför allt för sin stora öppenhet mot dem som hamnat utanför i samhället som Jesus väckte motstånd hos dem som försvarade lag och ordning.

Bland fariséerna kunde man möta den dubbelhet i synen på frälsningen som återspeglas i Salomos psalmer. Räddningen gäller i ena stunden hela Israel, men i andra stunden en mindre grupp av rättfärdiga. Den som jämför kan se att Jesus med sitt sätt att leva och verka lägger tonvikten vid tron på allas räddning.

På detta sätt öppnar Jesus en väg för andra att gå. Han ger människor ett mönster för andra att ta efter. På olika sätt försöker de första kristna visa en liknande öppenhet, när de efter Jesu död ger sig ut för att sprida evangeliet i världen. En av efterföljarna på den inslagna vägen blev aposteln Paulus. Lika öppen som Jesus var mot de utslagna inom det egna folket, lika öppen visar sig Paulus mot dem som inte är judar. Liksom Jesus umgicks med dem inom folket som kallades "tullmän och syndare", kom Paulus i den första kyrkans sammanhang att umgås med dem som man kallade "hedningar och syndare". Hur Paulus försvarade sitt handlande kan vi läsa om i hans brev.

Det berättas att Jesus också var öppen mot andra folk och att han kom i konflikt med människor i sin omgivning genom att betona Guds omsorg om alla folk. När den unga kyrkan sedan målmedvetet sträckte sig över gränserna och spred sin tro utanför det judiska folkets gränser, tog man berättelserna om Jesus som stöd för sitt agerande.

Ett exempel på detta är när Lukas berättar om hur Jesus uppträder i Nasarets synagoga. I Markus och Matteus evangelier handlar denna episod framför allt om hur den enskilde kan möta motstånd bland sina närmaste. Men i Lukas evangelium har berättelsen förlängts och fått ny betydelse. Den har placerats alldeles i början av Jesu verksamhet. Jesus presenterar sig där med en sorts programförklaring av vem han är och vad han står för. Hans uppgift är att förmedla en *nåd* som inte innebär någon *hämnad* över andra. Nåden är lika för alla, utan uppdelning mellan *oss* och *dem*.

Jesus citerar ord från profeten Jesaja som ibland kunde tolkas så att Guds nåd mot de egna förutsätter Guds hämnad mot andra. Men när Jesus citerar texten stannar han vid budskapet om Guds nåd och utelämnar orden om hämnad. På detta sätt talar han om en nåd utan hämnad och ger bilden av en Gud som inte skiljer *oss* från *andra*.

Jesus provocerar sedan sin omgivning med att påpeka att de båda profeterna Elia och Elisa tidigare vänt sig utanför Israel för att hjälpa människor av annan härkomst. I Lukas berättelse är det allt detta som folket i Nasaret inte kan acceptera. Därför driver

de honom ut ur staden (Luk 4:16-30). Med detta som inledning på Jesu verksamhet beskriver Lukas evangelium hur Jesus går över det egna folkets gränser och ut till alla folk.

I evangeliet berättas om att Jesus går till angrepp och kritiserar sina meningsmotståndare. Så gott som varje gång är det samma konflikt som ligger bakom. Jesus kunde, med sin stora öppenhet, inte acceptera att människor stängde varandra ute. Hans ilska är alltså inte ett tecken på att han själv sätter gränser, utan en protest mot de gränser som människor byggt upp.

Den som läser evangeliet kan ana hur den unga kyrkan använde berättelsen om Jesus och hans öppenhet som stöd för sin egen öppenhet och sin mission bland alla folk. Eftersom Jesus gick över gränserna på många plan blev det kyrkans uppgift att handla likadant och tala om den Gud som ständigt sträcker sig längre.

Det enda som Jesus inte tycks kunna tolerera är när människor står i vägen för varandra, sätter sig över andra och stänger varandra ute. Detta gör att han vid några tillfällen ropar verop över sina motståndare. Så småningom hänvisar de första kristna till dessa hårda ord från Jesus när man börjar se sig som konkurrenter till de judiska synagogorna, eller när man vill förklara varför det gick så illa för Jerusalem och för Israel. Så fungerar orden ibland i evangelierna. Men denna uppdelning mellan kristustroende och andra fanns inte när Jesus själv uttalade orden. För honom uttryckte även de hårda orden ett krav på öppenhet. Nåden förutsätter att man protesterar när nåden sätts ur spel.

De svartvita Jesusorden

De handlingar som Jesus utför står i viss kontrast mot många av de Jesusord som bevarats i evangelierna. Medan handlingarna målar upp bilden av en frälsning för alla tycks orden oftare tala om en uppdelning mellan människor. I Jesu liknelser är Gud

visserligen ena stunden den herde som inte ger sig så länge något enda får är förlorat (Matt 18:12-14). Men i nästa stund är han den herde som skiljer fåren från getterna (Matt 25:31-33).

Också bilden av människorna varierar. I Matteusevangeliet ger Jesusorden nästan alltid en svartvit bild av människorna. Uppdelningen mellan dem som räknas med och dem som hamnar utanför bygger på att människorna framställs som antingen helt goda eller helt onda. Ett träd bär antingen helt god eller alltigenom usel frukt (Matt 7:17-20). Profeter är antingen sanna eller falska som rovlystna vargar (Matt 7:15-16). Människor är antingen säd eller ogräs som skall eldas upp (Matt 13:24-30). Så talas också om att kroppen har *ett* öga. Om ögat är ogrumlat får hela kroppen ljus, men om det är fördärvat blir det mörkt i hela kroppen (Matt 6:22-23). Antingen älskar en människa Gud och hatar mammon, eller tvärtom (Matt 6:24).

En enda gång i Matteusevangeliet talas det om att människan har två sidor. Då nämns hennes två ögon och två händer. Men då blir också kravet att man skall riva ut det öga som förleder en och kasta det ifrån sig. Man skall hugga av den hand som förleder en och kasta den ifrån sig (5:27-30).

Liknelsen om fåren och getterna under Människosonens dom förutsätter detta bildspråk där en människa är alltigenom ond eller helt och hållet god. Enligt liknelsen får de som gjort gott evigt liv medan de som inte gjort gott skall gå bort till evigt straff. Det tycks inte finnas någon som har handlat rätt ibland och fel vid andra tillfällen. Men frågan är hur dessa ord och bilder skall tolkas i evangeliets sammanhang, när man tänker på hur evangeliet har fungerat som text.

Det finns tecken på att de svartvita bilderna inte varit bokstavligt menade ens av evangelisten Matteus och ännu mindre av Jesus. Om människor skulle vara antingen helt goda eller helt onda och göra allt rätt eller allt fel, så skulle de inte behöva uppmanas att handla rätt. Ändå är Matteus evangelium till stor del en uppmaning att leva värdigt sin kallelse, samtidigt som det skall framgå vad Gud är och står för.

Troligen är de svartvita bilderna för Matteus mer ett sätt att förkunna och försöka att påverka sina läsare än en beskrivning

av verkligheten. Uppmaningen att ta sitt liv på allvar och ta ansvar för sina handlingar är något av det som Matteus vill förmedla från Jesus. Hans pedagogik går ut på att så tydligt som möjligt skilja på gott och ont, för att vägleda evangeliets läsare.

Men uppmaningarna kan fylla denna funktion bara om läsarna i praktiken är människor med både goda och onda sidor. Så kan även liknelsen om fåren och getterna fungera praktiskt bara om var och en som lyssnar i sig är både get och får. Vem skulle annars kunna ta lärdom? Vem skulle annars kunna ta orden på allvar om att ge de hungriga att äta och de törstiga att dricka, att ta hand om de hemlösa och ge kläder åt de nakna, att se till de sjuka och besöka dem som sitter i fängelse?

De svartvita bilderna tycks alltså inte ha varit avsedda att tolkas bokstavligt och man kan därmed ana deras ursprung hos den historiske Jesus. Här kan Jesus ha kombinerat sin omsorg om dem som ställts utanför gemenskapen i samhället och synagogan med varningsord mot dem som stängde andra ute. Han talade i så fall både om uppdelning mellan ont och gott och om ett Gudsrike för alla med samma ambition att innesluta dem som stängdes ute.

Det är därför viktigt att lägga minst lika stor vikt vid det man vet om Jesu handlingar som vid de Jesusord som finns återgivna i evangelierna. Det gäller att inte låta orden om evig uppdelning osynliggöra det budskap om allas räddning som Jesus gav sitt liv för att gestalta och som senare skulle komma att få genomslag när den unga kyrkan spreds i världen och som avspeglas inte minst i Paulus brev.

Två perspektiv hos Paulus

När man är intresserad av tron på frälsning för alla och vill undersöka stödet för en sådan tro i Bibeln finns det flera skäl att särskilt uppmärksamma Paulus brev. Dessa brev är de äldsta skrifterna i Nya Testamentet. De är skrivna ungefär 20 år efter Jesu död och vittnar om den allra första generationen av kristen tro. Närmare Jesus än så kan en modern läsare knappast komma.

Dessutom utgör breven vad man kan kalla ett direkt vittnesbörd. I evangelierna kan man läsa berättelserna om Jesus, så som de berättades 30-60 år efter hans död. I Apostlagärningarna kan man läsa berättelser om Paulus och andra apostlar i den unga kyrkan, så som de beskrevs 30 eller 50 år efteråt. Men i Paulus brev kan vi läsa hur en i den första generationen av kristna själv uttrycker sig i olika situationer. Därför är det viktigt att hålla sig till de brev som säkert är skrivna av Paulus själv. Det finns sju sådana brev, nämligen breven till Rom, Galatien, Filippi och Filemon, de båda breven till Korinth och det första av de två breven till Tessalonike.

Paulus brev är inte bara gamla. De innehåller också mycket information. I breven kan man inte bara ta del av många teologiska tankar och olika uttryck för kristen tro. Man får dessutom chansen att förstå de sammanhang där tron och tankarna hade sin betydelse. Man kan se vilken funktion tankarna hade, vilken tröst och vilket stöd tron kunde ge eller vilka krav den ställde. Därför får en nutida läsare hjälp att tolka och förstå innehållet i tankarna och tron mycket bättre än om breven bara skulle ha innehållit teologiska uttryck och teoretiska förklaringar.

Paulus brev innehåller flera avsnitt som i alla tider väckt hoppet hos människor om frälsning för alla. Där finns visserligen hårda ord om dom och uppdelning, men också ord om ett gemensamt slutmål för alla människor. Genom att beskriva och förklara dessa olika avsnitt beskriver man den

första generationens kristna tro och visar samtidigt att det finns stöd i Bibeln för tron på frälsning för alla.

Bilden blir tydlig när man ser två perspektiv hos Paulus. Å ena sidan gör Paulus en uppdelning mellan dem som hör till Gud och dem som står utanför, även om han på olika sätt begränsar uppdelningen. Å andra sidan uttrycker Paulus en tro på frälsning för alla och försvarar sedan sin stora öppenhet och orden om frälsning för alla.

Paulus beskriver en evig uppdelning

Den som läser Paulus brev kan se att han ibland har behov av att dela upp mänskligheten i *vi och de*. Han talar om hur den ena gruppen står på Guds sida medan den andra gruppen inte bara är motståndare till honom själv utan också är fiender till Jesus och till Gud. Vid några tillfällen framstår uppdelningen som slutgiltig och Paulus talar om en evig uppdelning mellan dem som räddas och dem som går förlorade. För att förstå denna uppdelning kan man läsa breven till Korinth i sitt historiska sammanhang.

Staden Korinth hade jämnats med marken år 146 f Kr och bildats på nytt som en romersk koloni 100 år senare. I staden fanns nu greker, romare, judar och många andra nationaliteter. Som alla storstäder och som handelsstad mellan öst och väst rymde Korinth det mesta. Däremot finns det inte stöd för att livet i staden skulle ha varit vare sig sämre eller bättre än på andra ställen. Talesätten om Korinth som en plats för lösaktighet eller omoral härrör nämligen från tiden innan den gamla staden ödelades och alltså inte från det romerska Korinth som fanns på Paulus tid.

Paulus grundade en kristen församling i Korinth under en av sina resor. Många olika problem uppstod när han sedan hade lämnat staden och rest vidare. Han försökte lösa problemen genom att skriva brev, skicka kurirer och själv komma tillbaka

till församlingen. Det framgår av Bibelns två brev till Korinth att Paulus skickat minst fyra brev till församlingen.

Det vi känner som *Första Korinthiebrevet* orsakades bland annat av splittring och gruppbildningar bland de kristna i staden. Efter att Paulus lämnat Korinth hade hans medarbetare Apollos fungerat som lärare i församlingen. Möjligen hade man också fått besök av Petrus. Sedan hade de kristna tagit parti för olika apostlar och spelat ut dem mot varandra.

Man var också osams om hur nattvarden skulle firas, i vad mån man skulle dela med sig av sin mat vid de gemensamma gudstjänsterna och ifall det var tillåtet för en kristen att äta kött som offrats till andra gudar. Dessutom diskuterade man hur en kristen skulle förhålla sig till ickekristna och vilken betydelse uppståndelsen hade för den enskilde.

Innan Paulus skrev *Första Korinthiebrevet* hade han fått veta att han själv var ifrågasatt och jämförd med Apollos och Petrus. Han hade också hunnit skriva ett brev till församlingen (1 Kor 5:9) för att försöka komma till rätta med problemen, men utan att lyckas. I stället hotades man nu av missionärer utifrån, som Paulus uppfattar som fiender till församlingen (1 Kor 3:16-17).

Inte heller med *Första Korinthiebrevet* uppnådde Paulus vad han eftersträvade. I stället förvärrades läget ytterligare, när en grupp apostlar anlände till Korinth och ifrågasatte Paulus auktoritet. Med någon sorts rekommendationsbrev från Jerusalem ville de upprätta vad de menade var en riktig relation mellan de hednakristna i Korinth och den judekristna moderkyrkan i Jerusalem.

När Paulus på nytt besökte Korinth fick han bevis för att hans egen position var hotad och att församlingen stod och vägde. Han lämnade staden och skrev med tungt hjärta, ja gråtande, ett brev som Titus reste tillbaka med (2 Kor 2:4). Till sist skriver han också ett fjärde brev, som ryms i det vi kallar *Andra Korinthiebrevet*. Detta brev påverkades i hög grad av konflikten mellan Paulus och dem han kallar *falska apostlar* (2 Kor 11:13) eller ironiskt beskriver som *väldiga apostlar* (2 Kor 12:11).

Ordval och bilder påverkas av kampen om församlingen som hårdnat alltmer. Motståndarna hade utmålat Paulus som en vek

apostel. Skriva brev är han bra på, men kroppsligt är han svag. Paulus svarar med att i breven misstänkliggöra sina motståndares avsikter och tillhörighet. Det är utifrån detta sammanhang som man måste tolka hans ord om uppdelning mellan *oss* och *dem* i breven till Korinth.

Om vi börjar med Första Korinthiebrevet så ser vi att Paulus har flera avsikter med detta brev. Framför allt vill han rädda enheten i församlingen, men samtidigt vill han rädda sin egen auktoritet bland de kristna i Korinth. Själv ser han nog detta som två sidor av samma sak. Båda avsikterna speglas också i brevets första fyra kapitel.

Paulus uppmanar korinthierna att inte dela upp sig i olika läger och att inte ta parti för olika apostlar (1 Kor 1:10-17). Eftersom Kristus är en och odelad kan inte kyrkan vara delad. För att ytterligare stärka enheten inom gruppen och samtidigt ta avstånd från de missionärer som hotar utifrån hävdar Paulus att det är skillnad mellan dem inom kyrkan och dem som är utanför. Han skriver att ”talet om korset är en dårskap för dem som är förlorade, men för oss som räddas är det en Guds kraft” (1 Kor 1:18).

Paulus ställer också dem som inte tar emot Kristus emot dem som är kallade. Här gör han inte bara skillnad på människor, utan målar också bilden av en evig uppdelning mellan dem som räddas och dem som är förlorade. Samma uppdelning återkommer när Paulus talar om de kristna som Guds tempel och lovar att ”om någon förstör Guds tempel, skall Gud förgöra honom” (1 Kor 3:16-17). Det är tydligt att orden riktar sig mot dem som i Paulus ögon hotar församlingen utifrån.

Men det är inte bara församlingen som är hotad, utan också Paulus själv. Hans motståndare har påstått att han aldrig skall återkomma till Korinth och man vill ta hans plats (1 Kor 4:18). Men Paulus gör anspråk på att vara korinthiernas ende far (1 Kor 4:15). Han vill själv vara deras föredöme (1 Kor 4:16). Timotheos skall påminna dem om *Paulus* regler för ett kristet liv, såsom *Paulus* lär ut dem i varenda församling (1 Kor 4:17). Paulus tar alltså till särskilt hårda ord när hans egen auktoritet är hotad. Den enhet han vill uppnå innebär inte bara att Kristus är

en och odelad, utan också att Paulus är allas far genom evangeliet.

I Andra Korinthierbrevet försvarar Paulus sig själv mot ännu hårdare angrepp. Han svarar också med ännu skarpare bilder av en evig uppdelning mellan dem som räddas och dem som är förlorade. Genom att placera sig själv inom de troendes gemenskap och sina motståndare utanför gränsen försöker han få sina läsare att välja sida.

Paulus ställer sig i Guds närhet (2 Kor 2:14) och gör sig immun mot angrepp genom att framställa sig själv som en doft av död till död för dem som är förlorade, men av liv till liv bland dem som räddas (2 Kor 15-16). Han skiljer alltså inte bara på dem som är innanför och utanför i nuet utan talar om ett val på liv och död. Utifrån hur människor reagerar på Paulus och på hans budskap avslöjas om de är för evigt räddade eller förlorade.

Paulus spelar ut sina motståndare genom att framhålla att han själv minsann inte schackrar med Guds ord som de gör (2 Kor 2:17). Till skillnad från dem avhåller han sig från skamligt smussel och från att förfälska Guds ord (2 Kor 4:2). Åter nämner han dem som går förlorade i samma andetag som han kritiserar sina motståndare. Han försvarar sig själv och klandrar dem i samma ord. Eftersom hans evangelium är fördolt för dem som går förlorade (2 Kor 4:3) hör hans motståndare till dem som går under. Uppdelningen är skarp. Ingen kan stå mitt emellan. De som läser brevet måste välja. Antingen accepterar man Paulus och hans evangelium, eller så har man lämnat både Gud och Kristus.

Den eviga uppdelningen kommer på tal ännu en gång i Andra Korinthierbrevet, när Paulus skriver att ”alla skall vi stå inför Kristi domstol, sådana vi är, och där skall var och en få igen för vad han har gjort under sitt jordiska liv, gott som ont” (2 Kor 5:1). Som på andra ställen i Paulus brev sker uppdelningen utifrån gärningar, snarare än utifrån tro och otro. Fortfarande är det i ett sammanhang där Paulus är som mest ifrågasatt som han målar bilden av en evig uppdelning mellan onda och goda utan att antyda möjligheten till en räddning för alla bortom domen.

Uppdelningen begränsas

I Första Korinthierbrevet finns också avsnitt där Paulus först verkar tala om en evig uppdelning mellan *oss* som är räddade och *dem* som är förlorade, men sedan begränsar han uppdelningen och skriver att den *inte* skall bestå för alltid. Så länge de som hamnar utanför är Paulus värsta motståndare säger han ingenting om ett slut på uppdelningen. Men när han talar om andra grupper följs ord om en till synes evig uppdelning av ord om en räddning bortom domen.

Till exempel talar Paulus i första brevet till Korinth om sig själv och sina medapostlar. De liknas vid trädgårdsmästare och byggmästare. Var och en skall bedömas utifrån sitt arbete och ”den vars byggnad består skall få lön. Den vars verk brinner ner skall bli utan”. Men den uttalade uppdelningen begränsas sedan av orden att den som blir utan lön själv skall räddas. (1 Kor 3:15).

Det är lätt att förstå varför uppdelningen mellan apostlar som Paulus, Apollos och Petrus måste begränsas på detta sätt. En målsättning med brevet är ju att motverka gruppbildningar och splittring, där man sätter apostlarna emot varandra. Med sina ord om olika lön för olika apostlar riskerar Paulus att förvärra problemen, om de som får brevet tror att inte alla apostlarna skall räddas till sist. Därför behövs orden om räddning också för den som blir utan lön.

Det finns fler exempel på att Paulus först tycks tala om en evig uppdelning, men sedan begränsar sig på olika sätt. För att främja församlingens överlevnad och bevara kyrkans identitet försöker Paulus senare i samma brev skapa lagom höga murar runt församlingen. I Jesu efterföljd vill Paulus ha låga trösklar. Men samtidigt finns det gränser för vad han själv kan tåla och vad han anser höra till ett liv i Kristus.

Bland de kristna i Korinth fanns en man som levde tillsammans med sin fars hustru, utan att församlingen protesterade. För Paulus var församlingens slapphet ett stort problem. Mannen skulle ha uteslutits så fort man upptäckte förhållandet (1 Kor 5:1-13). De kristna borde inte ha något med

honom att göra (1 Kor 5:11). De skulle inte äta tillsammans med honom (1 Kor 5:12), utan göra sig av med ”den som är ond” (1 Kor 5:13).

Ett ögonblick tycks det som om den uppdelning Paulus förespråkar skall vara för evigt. ”En sådan person skall överlämnas åt Satan, så att hans kropp går under” (1 Kor 5:5). Men så följer en begränsning av den omtalade uppdelningen. Syftet med det hela sägs vara ”att hans ande skall bli räddad på Herrens dag”.

Något liknande händer en tredje gång i samma brev. I sin iver att bevara församlingens identitet gentemot det omgivande samhället, skriver Paulus: ”Har ni glömt att ingen orättfärdig skall få ärva Guds rike, ingen som lever i otukt eller avguderier... i tjuvaktighet och själviskhet... ingen sådan får ärva Guds rike” (1 Kor 6:9-10).

Men så kommer också i detta sammanhang ord som kan tolkas som en begränsning. Det visar sig att man i en tid kan höra till dem som är förlorade men i en annan tid kan ha blivit en av dem som räddas. Några av läsarna har själva levt på detta sätt och alltså hört till dem som inte skall ärva Guds rike. Men sedan har de låtit tvätta sig rena och hör nu till de räddade. Med dessa ord förutsätter Paulus att Gud kan rädda också dem som ”är förlorade”.

I brevet till Rom finns ett ännu tydligare exempel på hur en uppdelning först beskrivs som evig, men sedan begränsas. Det är när Paulus berättar hur han ser på Israels folk som han först skriver att *inte* hela folket skall räddas, men sedan förklarar att till sist skall *hela Israel* räddas. Sammanhanget är intressant.

I Romarbrevets åttonde kapitel håller Paulus på att avsluta ett långt avsnitt om att de kristna inte skall sätta sig över varandra, eftersom alla är lika inför Gud. Ingen av dem, varken juden eller greken, är rättfärdig i sig själv – genom sin folktillhörighet eller genom sina gärningar. Allihop har de tron och räddas genom den. Alla är de döpta och är Guds barn och arvingar även när de får lida.

Som avslutning på detta avsnitt talar Paulus om de kristna som Guds *utvalda*. Eftersom de alla är Guds utvalda har de

också gjorts rättfärdiga. Och vem kan anklaga Guds utvalda? När Gud frikänner, vem kan då fälla? (Rom 8:28-38). Alltså finns ingen grund för att se ner på varandra inom den kristna församlingen. De judekristna kan inte sätta sig över de hednakristna med hänvisning till att de själva är utvalda som Guds folk. *Ingen* blir rättfärdig genom lagen. *Alla* är de utvalda och blir rättfärdiga genom tron.

Problemet är att Paulus på detta sätt ersätter en uppdelning med en annan. För att visa att det *inte* är skillnad på olika *kristna* har han i praktiken sagt att det *är* skillnad på olika *judar*, eftersom alla kristna, men inte alla judar, hör till de utvalda. Ett helt kapitel ägnar Paulus därför åt att bedyra sin kärlek till sitt eget judiska folk och samtidigt försvara sin ståndpunkt att *inte* alla judar hör till de utvalda (Rom 9:1-7). Här uttrycker han sig som om denna uppdelning inom Israel skall bestå för evigt.

Han skriver att "Gud förbarmar sig över vem han vill och förhärdar vem han vill" (Rom 9:18). Han talar om människan som krukmakarens lera och säger att Gud kan ha gjort vissa kärll "för att förstöra i sin vrede" (Rom 9:22). Han återger också profeten Jesajas ord: "Om än Israels söner är talrika som havets sand skall bara några få bli räddade, snabbt och slutgiltigt skall Herren hålla räkenskap här på jorden" (9:27-28).

Paulus tycks alltså tala om en evig uppdelning inom Israel mellan dem som räddas och dem som är förlorade. Men när han sedan i slutet av kapitel 9 drar sina slutsatser, talar han snarare om läget i hans egen tid än om evig undergång. Hedningarna *har* vunnit rättfärdighet och Israel *har* inte nått fram (Rom 9:30-33).

Det är alltså för att beskriva situationen i hans egen tid och inte för att beskriva framtiden, som Paulus talar om uppdelningen inom Israel. Några judar har sagt ja till kallelsen att bli kristna, medan de flesta tackat nej till den nya kallelsen.

En sådan tolkning stämmer också med de bibliska exempel han anger. Han nämner hur Jakob blev utvald före sin bror Esau, inte till evig salighet, men till att bära Guds förbund med sitt folk Israel. Med orden om Faraos upphöjelse och fall anknyter han åter till ett jordiskt livsöde. (Rom 9:10-17).

För att inte bli missförstådd ägnar Paulus sedan två hela kapitel åt att visa att den uppdelning som låtit så slutgiltig i själva verket inte skall bestå för evigt. Tidigare i brevet har han försvarat de kristna som inte är judar. Ingen skall se ner på dem. Nu vänder han sig åt andra hållet och försvarar de judar som inte är kristna. Inte heller dem skall man se ner på. Försvaret går ut på att uppdelningen inom Israel inte har evig räckvidd.

Först förklarar Paulus att de judar som inte är utvalda i nuet fortfarande *kan* räddas, eftersom var och en som tror kan bli rättfärdig (Rom 10:4). ”Det är ingen skillnad på jude och grek, alla har samma Herre, och han ger av sin rikedom åt alla som åkallar honom. Ty var och en som åkallar Herrens namn skall bli räddad” (Rom 10:11-13).

Genom att ta sig själv som exempel betonar Paulus sedan att Israel inte är helt förskjutet i nuläget. Liksom på Elias tid bärs utvaldheten vidare av en mindre del av folket (Rom 11:1-6). Han diskuterar sedan varför inte hela Israel ännu kommit till tro. Svaret blir att när judarna avföll blev det till räddning för hedningarna (Rom 11:12). De hednakristna har ympats in som oäkta grenar i ett äkta olivträd och de äkta grenarna kan ympas in igen så mycket lättare (Rom 11:23). Därför skall ingen se ner på de judar som i nuläget inte tror.

Till sist slår Paulus fast att de judar som ännu inte svarat ja till kallelsen inte bara *kan* räddas igen, utan faktiskt *skall* räddas till sist. Ännu är det skillnad på israelit och israelit, men till sist skall hela Israel bli räddat (Rom 11:26), för Gud tar inte tillbaka sina gåvor och sin kallelse (Rom 11:29). Den uppdelning inom Israel som i kapitel 9 kunde framstå som evig visar sig alltså gälla här och nu, men inte bestå till evig tid.

Som avslutning betonar Paulus än en gång att judarnas olydnad ledde till hedningarnas räddning, med målet att Gud till sist skall kunna ”förbarma sig över alla”. ”Ty av honom och genom honom och till honom är allting. Hans är härligheten i evighet, amen” (Rom 11:30-36).

Också när det gäller detta exempel från Romarbrevet finns det alltså en förklaring till att Paulus begränsar den uppdelning som först framstod som för evigt bestående. Om Paulus i sin strävan

att skydda de hednakristna från förtryck i stället skulle medverka till att de ickekristna judarna blev föraktade, så att även de kristna judarna kände sig utsatta, då var inte mycket vunnet. Han har därför goda skäl att betona hur uppdelningen inom Israel till sist skall försvinna när hela Israel blir räddat.

De praktiska förklaringarna till varför Paulus i många fall begränsar den uppdelning som först verkat slutgiltig kastar också nytt ljus över de avsnitt där Paulus *inte* ger begränsningar. Man kan fråga sig om det inte är strategiska snarare än teologiska skäl som är orsaken också till detta.

Det är mycket möjligt att Paulus själv tänker sig ett slut på uppdelningen också i dessa fall. Han kanske helt enkelt saknar *praktisk* anledning att nämna denna begränsning och av strategiska skäl att stanna i orden om uppdelning. Att han inte nämner någon begränsning beror då på att han inte vill minska avståndet mellan sig själv och dem han kallar *falska apostlar* utan vill göra valet för sina läsare så lätt som möjligt.

Idag kan man alltså inte avgöra om Paulus själv tror att uppdelningen skall få ett slut också i de fall där han inte nämner det. Den frågan står öppen.

Paulus uttrycker tron på frälsning för alla

Det har visat sig att Paulus använder sina ord om evig uppdelning på ett medvetet sätt och för speciella ändamål. Samma sak gäller de avsnitt där han uttrycker en tro på frälsning för alla. Många har påstått att Paulus inte skulle mena vad han säger i dessa avsnitt. Men sammanhanget visar att han mycket väl vet vad han gör. De ord där Paulus uttrycker sig allra mest trosvisst om räddning för alla människor kommer just i de sammanhang där han vill förmå sina läsare att respektera varandra och uttrycker likheten mellan människor. Vid varje tillfälle har han argumenterat ett längre stycke för enhet och likställdhet innan han landar i ord om frälsning för alla. Dessutom försvarar han genast sin stora öppenhet och Guds

stora nåd. Han uttrycker ingen tveksamhet och tillfogar i dessa sammanhang ingen begränsning. Tre tydliga exempel finns i breven till Rom, Filippi och Korinth.

I Romarbrevets femte kapitel uttrycker Paulus tro på rättfärdighet och liv för alla människor – både judar och hedningar. Man kan bara förstå orden utifrån brevets hela sammanhang och det är viktigt att känna till situationen där brevet skrevs.

Paulus hade inte själv grundat eller ens besökt någon församling i Rom. Några tycks ha kritiserat honom för att han dröjt med att besöka de kristna i staden. Nu försvarar han att han först tänker åka till Jerusalem och förklarar att det inte beror på att han skäms över evangeliet. Men i övrigt tycks Paulus inte själv vara utsatt för kritik i lika hög grad som på andra ställen. I brevet till Rom kan han därför försvara de hednakristna och förkunna sitt evangelium utan att samtidigt försvara sin egen position.

I Rom, som var en mycket stor stad, fanns det flera olika husförsamlingar. Med olika ledare och flera församlingar fanns det förstås utrymme för motsättningar mellan olika grupper av kristna. Dessutom hade den politiska utvecklingen påverkat kyrkans tillväxt och uppbyggnad på ett sätt som ökade riskerna för splittring och osämja.

Under Claudius tid som kejsare hade alla judar utvisats från Rom på grund av oroligheter kring en viss "Chrestos". Eftersom makthavarna fortfarande såg kristendomen som en inomjudisk rörelse, hade också de *kristna* judarna tvingats lämna staden. Många av dem hade levt på resande fot medan andra hade slagit sig ner på olika håll i det romerska riket. Bland dem som reste runt fanns till exempel Aquila och Prisca, som lär ha rest tillsammans med Paulus en tid och undervisat Apollos i Efesos (Apg 18:18-26).

Så småningom hade judarna – och däribland de kristna – fått återvända till Rom. Men under den tid som de hade varit borta hade människor av annan härkomst tagit över ledningen i Roms kristna församlingar. De hednakristna, som från början fått finna

sig i att vara med som på nåder hade nu fått viktiga positioner och uppdrag i församlingarna. När de judekristna återvände till Rom var det alltså upplagt för konflikt.

De judekristna och de hednakristna blev mer jämställda i Rom än på andra håll. Men båda sidor hade också en position att försvara och konkurrensen kunde leda till förtal och förtryck från båda håll. De judekristna kunde se ner på de hednakristna och kräva omskärelse av alla medlemmar i församlingen. De hednakristna kunde å sin sida se ner på de judekristna och tala föraktfullt om deras otroende landsmän. Det fanns en gammal tradition bland judar att se ner på dem man kallade ”hedniska syndare”, men det fanns också en tradition bland romare att se med misstänksamhet på judarna och deras religion.

Allt detta finns med i bakgrunden när Paulus skriver sitt brev till Rom och man kan tydligt se att han strävar efter att stärka enheten bland de kristna i staden. I sin strävan att ena de kristna talar han också om alla folks och alla människors likhet inför Gud. I kapitel 1-8 handlar det framför allt om att de judekristna inte skall se ner på de hednakristna. I kapitel 10-11 betonar han sedan att de hednakristna inte skall se ner på de judekristna eller deras ickekristna landsmän.

I brevets inledning hälsar Paulus till dem *alla* och tackar Gud för dem *alla* (Rom 1:7-8). Han skriver att hans evangelium räddar *alla* som tror, *juden* främst men också *greken*. Han nämner rättfärdighet genom tro som ett argument för att *alla* folk räddas och han hänvisar till Guds vrede för att visa att alla folk behöver denna räddning (Rom 1:16-18).

På detta sätt har Paulus presenterat det han sedan ägnar fem kapitel åt att utlägga och som han avslutar med att slå fast att det Jesus gjort leder till frikännande och liv för alla människor (Rom 5:18-19). I fem kapitel talar han om jämlikhet mellan olika *folk*, men i den verkliga slutklämmen försvinner alla gränser och Paulus uttrycker tro på räddning för *alla människor*.

Paulus går metodiskt till väga. Han vill först slå fast att alla folk *behöver* räddas genom tro. Det gör han genom att tala om Guds vrede som drabbar alla, både judar och hedningar. Enligt judisk tradition krävs två saker för att någon skall drabbas av

Guds vrede. Man skall ha handlat orätt och man skall ha vetat om det.

När det gäller andra folk tar Paulus för givet att de har gjort sådant som är ont i Guds ögon. Han hävdar nu att de inte handlat av okunnighet, eftersom de haft lagen i sina hjärtan (Rom 1:19-32). Därför skall de drabbas av Guds vrede.

När det gäller judarna tar Paulus för givet att de vet vad Gud vill och står för. De har ju Guds lag. Desto ivrigare argumenterar han för att de gjort synder som är så stora att Gud inte kan ha överseende med dem.

Enligt traditionen kunde den jude som erkände sin skuld få förlåtelse för mycket, men inte för vad som helst. Därför hävdar Paulus att judarna gjort synder som är större än hedningarnas (Rom 2:17-29). Slutsatsen blir att både judar och hedningar står under vreden, eftersom alla har haft kunskap och "ingen finns som är rättfärdig, ingen enda" (Rom 3:9-12). Så betonar han att alla människor är jämställda, oavsett vilket folk de tillhör. Det finns ingen särskild räddning för Guds eget folk, Israel.

Precis som Paulus antytt i brevets inledning (Rom 1:16-18), leder orden om Guds vrede till att ingen blir rättfärdig genom lagen (Rom 3:19-20), men att det i stället finns rättfärdighet från Gud genom tron på Jesus Kristus för alla dem som tror (Rom 3:21-22). Genom att betona vreden har Paulus visat att rättfärdigheten från Gud är en *nödvändighet* för alla människor. Nu fortsätter han med att tala om den som en *verklighet* för alla de troende.

Alltsammans blir ett stöd för att de judekristna och de hednakristna är likställda inför Gud. Paulus låter orden om rättfärdighet genom tro följas av orden "ty här görs ingen åtskillnad (Rom 3:23). Lite senare skriver han: "Eller är Gud bara judarnas Gud och inte hedningarnas? Jo, också hedningarnas" (Rom 3:27-29).

Man kan se hur Paulus bemöter en situation där människor kämpar om sina positioner. Att alla troende är lika betonar han också när han framställer Abraham som en far för alla troende (Rom 4:1-25). Det var ju annars vanligt att judar hänvisade till Abraham som sin stamfar för att betona sin särskilda utvaldhet.

Paulus bemöter detta när han hävdar att man inte har Abraham till far genom att höra till det judiska folket utan genom att tro.

När Paulus på detta sätt visat att ingen är rättfärdig genom att höra till ett särskilt folk, men att man blir rättfärdig genom tro oavsett vilket folk man hör till, talar han om vad rättfärdigheten leder till. Fortfarande vill han visa på likheten mellan Israel och andra folk för att stärka enheten bland de kristna i Rom. Men när han talar som ivrigast om likheten mellan de två grupperna talar han också om enskilda individers öde.

Paulus jämför i en bild Adam med Kristus. Man tänkte sig att synden kommit in i världen genom den första människan Adam och att synden besegrades genom Kristus. Människan blev dödlig när den första människan syndade och det eviga livet blev möjligt när Kristus levde ett mänskligt liv och dog en mänsklig död, men utan synd. Nu skriver Paulus att ”liksom en endas överträdelse ledde till fällande dom för alla människor, så har också en endas rättfärdiga gärning lett till frikännande och liv för alla människor. Liksom en enda människas olydnad gjorde alla till syndare, så skall en endas lydnad göra alla rättfärdiga” (Rom 5:18-19).

I hela brevet har Paulus velat visa att *alla troende* är likställda. Men nu talar han om en rättfärdighet från Gud som gör att *alla människor* skall räddas. Gränsen mellan alla troende och alla människor försvinner och det verkar som om alla människor en gång skall komma till tro.

Som skäl för att varken judar eller hedningar är rättfärdiga av sig själva har Paulus tidigare skrivit att *ingen* finns som är rättfärdig, ingen enda. Som stöd för att både judar och hedningar görs rättfärdiga genom tro talar han nu om frikännande och liv för *alla* människor. Paulus vision om frälsning för alla fungerar alltså som stöd för jämlikhet och respekt mellan de kristna i Rom. Visionen finns inte där av en slump. Paulus väljer sina ord.

I andra kapitlet i Paulus brev till Filippi finns en liknande vision som den i Romarbrevet. Här målar han bilden av hur alla knän skall böjas för Jesu namn och alla tungor skall bekänna att Jesus

Kristus är Herre. Också här är sammanhanget viktigt för att man skall förstå orden rätt.

Paulus hade grundat församlingen i Filippi, precis som i Korinth och på flera andra ställen. När han lämnat en plats dök det ofta upp andra apostlar och missionärer. Som vi sett upplevde Paulus en del av dem som vänner och medapostlar, men andra som sina motståndare. Hans uppfattning berodde förstås på deras budskap, men också på hur de såg på honom själv och talade om honom.

Vi har sett hur Paulus i Korinth först blev efterträdd av Apollos och andra, som han upplevde som medapostlar. Men ganska snart kom det andra missionärer, som var alltmer kritiska mot Paulus och hans evangelium och som blev hans motståndare. I Filippi hände samma sak. Men trots kritiken verkar Paulus ställning inte ha varit lika hotad där.

I brevet till Filippi utgår Paulus ifrån att han själv fungerar som föredöme i församlingen och att de kan känna trygghet av att det som drabbar dem redan tidigare har drabbat Paulus och därför är något som hör till det kristna livet.

För de kristna i Filippi var det inte bara en fysisk plåga att få lida utan också ett problem för deras tro. Som många andra människor har gjort genom historien ställde de frågan om den som lider verkligen kan vara lika nära Gud som den som har det bra. Borde inte Guds närhet medföra lycka och välgång? Kanske drev också Paulus motståndare en sorts framgångsteologi och tog lidandet som bevis på att både Paulus och filipperna själva var misslyckade kristna när de fick lida. Emot detta hävdar Paulus att de som lider är (minst) lika goda kristna som andra.

När Paulus skriver sitt brev till Filippi sitter han själv i fängelse. I brevet hävdar han att sådant hör till livet som kristen apostel. Han skriver att det som hänt honom snarast har fört evangeliet framåt (Fil 1:12). Dessutom menar han att allt detta kommer att leda till hans räddning (Fil 1:19). Därför kan också de kristna i Filippi känna sig trygga när de har samma kamp att utkämpa som Paulus har haft och fortfarande har (Fil 1:30).

Ännu större trygghet kan de känna, när de tänker på Kristus. Också Kristus fick lida. Ja, hela hans gärning kan beskrivas som

att han avstod från allt och gjorde sig ödmjuk och lydig ända till döden. På detta följde räddningen. Alltså går de som lider i Kristi fotspår och deras lidande är steg på vägen mot den kommande räddningen.

Men inte nog med det. Också i detta sammanhang går Paulus ett steg längre när han talar om likheten mellan olika grupper – i detta fall mellan dem som lider och dem som mår väl. Kristi lidande leder inte bara till att han själv räddas, utan genom detta skall *alla* knän böjas för Jesu namn och *alla* tungor bekänna att Jesus Kristus är Herre (Fil 2:10-11).

Det saknas inte ord om uppdelning mellan *oss* som räddas och *dem* som är förlorade i brevet till Filippi (Fil 1:28). Men när Paulus vill ge som mest stöd för likheten mellan *alla troende*, så talar han om räddning för *alla människor*. All uppdelning försvinner och det finns inte rum för någon övrig kategori vid sidan om dem som räddas.

Många har spekulerat i om bilden förutsätter att människor böjer knä av olika orsak och ger olika form av bekännelse. Men sammanhanget visar att Paulus vill visa likhet och inte olikhet. Det yttersta resultatet av vad Kristus gjort blir att inga gränser består mellan oss människor.

Avsnittets praktiska funktion är att trösta de kristna i Filippi, som får lida på olika sätt. Men när Paulus beskriver räddningen inbegriper den inte bara en begränsad grupp – de kristna – utan innesluter alla människor. Åter har han målat upp visionen om frälsning för alla och visionen har inte hamnat här av en tillfällighet. Den är medvetet vald och väl motiverad i sammanhanget.

Även i Första Korinthierbrevet – i femtonde kapitlet – uttrycker Paulus tron på frälsning för alla. Precis som i breven till Rom och Filippi använder han denna vision för att visa på likheten mellan olika kristna och stöder ett längre resonemang med en bild där alla gränser försvinner och alla människor står räddade inför Gud.

Det hade skapats oro i Korinth när några av de troende hade dött – på samma sätt som lidandet hade skapat oro i Filippi. Av

någon anledning hade man inte väntat sig att kristna skulle dö. Kanske trodde man att Jesus skulle komma tillbaka så snart att ingen borde hinna dö. Eller också hade det nya livet framställts så att döden var otänkbar för den som redan dött och uppstått genom dopet.

När sedan några troende dör vet man inte vad man skall tänka. Skall man ta döden som tecken på ett misslyckande? Är den kanske ett bevis på att de som dött aldrig har levt i Kristus? Här finns risken för en uppdelning, där den som dött inte längre räknas med bland dem som är i Kristus och som till sist skall räddas av honom. Som svar på dessa frågor förklarar Paulus gång på gång att inte bara *vi* som lever utan också *de* som har dött har en framtid i Kristus.

Paulus talar om det evangelium om Kristi uppståndelse som alla de kristna tagit emot och påminner om att också många av uppståndelsens ögonvittnen har avlidit (1 Kor 15:2-6). De avlidna i Korinth är därmed i gott sällskap. Från tron på *Kristi* uppståndelse drar Paulus sedan slutsatsen att *de döda* uppstår. Därmed är de troende likställda vare sig de lever eller dör.

Om det inte fanns någon uppståndelse från de döda skulle ingen kristen ha någon framtid, vare sig de är vid liv eller är döda, för då är förkunnelsen tom och tron likaså. De levandes tro är i så fall meningslös och de som avlidit i tron är förlorade. (1 Kor 12-19). ”Men nu har Kristus uppstått från de döda som den förste av de avlidna” skriver Paulus (1 Kor 15:20). Med denna mening är Paulus mer nyskapande än man skulle kunna tro. Att Kristus har uppstått var grunden för den tradition han övertagit. Men slutsatsen att de döda uppstår var på inget sätt självklar.

I detta sammanhang tar Paulus upp bilden av Adam och Kristus precis som han gör i Romarbrevet när han vill visa på likheten mellan människor. Han skriver att ”liksom alla dör genom Adam, skall också alla få nytt liv genom Kristus (1 Kor 15:22). Vissa teologer har påstått att det är alla *människor* som dör genom Adam, medan alla *troende* får nytt liv genom Kristus. Men texten ger inget stöd för en sådan tolkning. Hela poängen är ju att de som dör också uppstår. Bilden spricker och poängen går förlorad om de som uppstår bara är en del av dem som dött.

Däremot kan man säga att Paulus talar samtidigt om alla troende och alla människor både när det gäller döden och uppståndelsen. Han argumenterar för att alla *troende* är lika och han skriver att Kristus uppstår först och därefter ”de som tillhör honom” (1 Kor 15:23). Samtidigt visar bilden av Adam att han talar om alla *människor*. Paulus nämner inga människor bland dem som går under, utan makter och välden (1 Kor 15:24). Den siste fienden som förintas är döden. Han skriver också att Gud skall bli allt i alla (1 Kor 15:28). Det hela tycks förutsätta att alla som dött också har räddats till nytt liv. Paulus ger alltså en vision om hur alla människor skall räddas för att övertyga de kristna i Korinth om att deras anhöriga som dött kommer att räddas likaväl som de själva.

I slutet av kapitlet återkommer bilden av Adam och Kristus. Paulus talar om ”ett mysterium: vi skall inte alla dö, men vi skall alla förvandlas” (1 Kor 15:51). Åter är det tydligt att Paulus vill likställa dem som dött med dem som lever. Han tänker sig att Kristus snart skall komma tillbaka för att upprätta sitt rike. Då skall det inte göra någon skillnad om man dött eller är vid liv. ”Då uppstår de döda i oförgänglig gestalt och vi förvandlas”. ”Döden är uppslukad och segern är vunnen” (1 Kor 15:52-54).

Också i detta sammanhang försvinner alltså gränserna mellan *alla troende* och *alla människor*, när Paulus talar om likhet mellan olika grupper och som stöd för detta ger sin vision om frälsning för alla människor.

Den gränslösa nåden försvaras

Paulus visar ingen tendens att i efterhand begränsa sina ord om frälsning för alla på det sätt som han ofta sätter gränser för den uppdelning som framstått som evig. I såväl breven till Korinth och Filippi som i brevet till Rom visar han sig i stället helt tillfreds med den allomfattande vision han målat upp.

Dessutom är han medveten om att den stora nåd han gett uttryck för möter motstånd hos andra och behöver försvaras. Så

försvaret han också visionen om frälsning för alla. Efter orden om frikännande och liv för alla människor i Romarbrevets femte kapitel frågar han: ”Vad innebär nu detta? Skall vi stanna kvar i synden för att nåden skall bli större” (Rom 6:1-2). Sedan visar han att tron på Guds oändliga nåd inte leder till ett omoraliskt liv.

Det är också tydligt att Paulus talar om invändningar som han verkligen mött snarare än motargument som han själv tänkt ut. Tidigare i brevet skriver han: ”Inte kan vi säga ’låt oss göra det onda för att frambringa det goda’. Sådana ord lägger några i vår mun...” (Rom 3:8). Paulus är alltså van vid att kritiseras för sina ord om Guds oändliga nåd. Han tar då inte ett steg tillbaka utan försvaret både tanken att alla är lika inför Gud och tron på frälsning för alla.

Paulus tar ut svängarna

Det har framgått att Paulus inte är rädd för att ta ut svängarna. När han själv är hotad, men också vid andra tillfällen, målar han bilden av en evig uppdelning mellan dem som räddas och dem som går förlorade. Ibland står uppdelningen helt utan inskränkning och det är svårt att komma ifrån att Paulus i dessa sammanhang uttrycker tanken på frälsning bara för vissa.

Ändå finns det sådant som gör läsaren osäker. Paulus har praktiska och strategiska syften med att uttrycka sig på detta sätt snarare än teologiska. Dessutom framställer han vid flera tillfällen en uppdelning som evig för att sedan begränsa den på olika sätt. Därför är det möjligt att Paulus skulle ha kunnat begränsa varje ord om evig uppdelning ifall han haft praktisk anledning till det. Orden om uppdelning tycks vara avsedda att framställa skillnaden mellan rätt och fel väg i detta livet snarare än att uttrycka en slutgiltig sanning om framtiden och evigheten.

Vid andra tillfällen tar Paulus ut svängarna åt andra hållet, när han vill visa att gränserna mellan människor upphört i Jesus Kristus. Den slutliga enhet som skall råda mellan de troende

växer då ut till att omfatta alla människor. Utan att hindras av sina egna påståenden om uppdelning mellan dem inom församlingen och människor runt omkring uttrycker Paulus en tro på frälsning för alla. Han är också beredd att försvara denna vision.

De båda synsätten som kan skönjas i Jesu ord och handlingar hittar alltså nya uttrycksformer i Paulus brev. Genom breven avslöjas hur Paulus i sin vardag var med om att öppna vägen för *hedningar och syndare* på samma sätt som Jesus i sitt sammanhang hade öppnat vägen för *tullmän och syndare*.

Hårda ord mot dem som vill stänga andra ute finns hos Paulus precis som hos Jesus. Ibland verkar Paulus tala om en *evig* uppdelning. Men detta skall inte hindra läsaren från att se den vision om frälsning för alla som också finns där. Jesus uttrycker den framför allt med sina handlingar och när han talar om måltiden i Guds rike samtidigt som han äter med dem som anses vara längst bort från Gud. Paulus, som formulerar sig i skrift och som är van att motivera sina ståndpunkter med teologiska resonemang, målar med starka ord och uttrycksfulla bilder visionen om frälsning för alla.

En tro som förenar

För att inse vilken plats visionen om frälsning för alla har i Paulus brev är det viktigt att också förstå Paulus ord om rättfärdiggörelse genom tro. Det visar sig nämligen att visionen om frälsning för alla inte bara passar väl in i de avsnitt där den förekommer, utan också ligger i linje med den för Paulus så viktiga tanken att människan blir rättfärdig inte genom lagen utan genom tro.

Inte sällan har man påstått eller antytt att Paulus ord om rättfärdiggörelse genom tro skulle uttrycka tanken på en evig uppdelning mellan dem som räddas och dem som går förlorade och att den därmed skulle motsäga tron på frälsning för alla. I orden om rättfärdighet genom tro läser man in ett budskap om undergång för en grupp som inte tror. Men detta stämmer inte med vad Paulus skriver i sina brev.

Paulus lyfter fram tron för att peka på det som förenar alla troende. Orden markerar inte det som skiljer dem som kommit till tro från dem som inte gjort det. Inte heller antyder Paulus vid något tillfälle att inte alla människor en gång kan göras rättfärdiga genom tro. Tvärtom avslutar han sin längsta redogörelse om rättfärdiggörelse genom tro med en vision om frälsning för alla (Rom 5:18-19). Det är därför viktigt att titta närmare på hur tankarna om evig uppdelning, rättfärdiggörelse genom tro och frälsning för alla förhåller sig till varandra.

Paulus talar om rättfärdiggörelse genom tro bara när han diskuterar relationen mellan judekristna och hednakristna. Han vill visa att det inte finns någon anledning för de kristna som har judisk härkomst att se ner på andra kristna eller att tvinga dem att omskäras. Tanken på rättfärdiggörelse genom tro visar att det *inte* är skillnad mellan den som är jude och den som har annan bakgrund. Frågan tas upp i breven till Galatien, Filippi och Rom och sammanhanget är snarlikt i alla tre fallen.

Ord om tro i Paulus brev till Galatien

Paulus hade själv grundat en församling i Galatien. Majoriteten av de troende bestod av hednakristna. De judekristna, som fanns där eller som kom på besök, fick därför vänja sig vid att leva, äta och fira gudstjänst tillsammans med människor av ickejudisk härkomst. Detta var inte så lätt, eftersom judarna länge sett sig som Guds utvalda folk med stränga regler för umgänget med andra folk. Men genom att betona det som skett i Kristus och rikta uppmärksamheten mot det som förenar alla troende, verkar Paulus och hans medarbetare ha lyckats hålla samman de kristna i Galatien.

Men sedan Paulus lämnat området har ett antal judekristna apostlar uppträtt i Galatien och vill ändra på rutinerna. Om de hednakristna vill fortsätta att tillhöra samma församlingar som de judekristna kräver man att de måste omskära sig och börja hålla åtminstone en del av den judiska lagen, för att så kunna infogas i den judekristna gemenskapen. Som stöd för dessa åsikter tycks man ha hänvisat till auktoriteterna i Jerusalem och påpekat att även Petrus gjort skillnad på jude och hedning, när han en gång vägrat äta tillsammans med hednakristna.

Paulus tycks man ha beskrivit som en andra rangens apostel som inte själv mött Kristus, och som en falsk lärare som ärvt evangeliet från de riktiga apostlarna och sedan förvanskad det genom en oförsvarlig öppenhet mot hedningarna. Man har uppmanat de kristna i Galatien att ta avstånd från Paulus och hans lagfria evangelium, att låta omskära sig och att börja leva som judekristna.

För att rädda situationen skickar Paulus sitt brev till Galatien. I hela brevet argumenterar han för att de hednakristna inte skall låta sig omskäras. Redan när han i inledningen (Gal 1:6) uttrycker sin förvåning över att de är beredda att överge sin kallelse och hålla sig till "ett annat evangelium" vet galaterna vad han syftar på. De förstår varför han påpekar att Titus, som var hedning, hade fått besöka Jerusalems tempel utan att omskäras (Gal 2:3). De inser varför Paulus kallar dem för dårar (Gal 3:1) och vad han menar med att de inte skall låta sig göras

till slavar igen (Gal 4:9). Till sist skriver Paulus rakt ut att ”i ett liv med Kristus Jesus kommer det inte an på omskärelse eller förhud, utan på tron som får sitt uttryck i kärlek” (Gal 5:6).

Paulus tar också upp det tillfälle när Petrus vägrat äta tillsammans med de hednakristna och hävdar att detta var en engångsföreteelse. Petrus hade under lång tid deltagit i gemensamma måltider och det var bara av rädsla eller missriktad kompromissvilja som han drog sig undan när man fick besök av apostlar från Jerusalem. Paulus skriver att han själv gick till rätta med Petrus och man får känslan av att Petrus blev svarslös.

I detta sammanhang fogar Paulus in tanken om rättfärdiggörelse genom tro, när han skriver att ”människan inte blir rättfärdig genom laggärningar utan genom tron på Jesus Kristus” (Gal 2:16). För Petrus som hör orden blir de ett argument för att fortsätta dela måltid med de hednakristna. För galaterna som läser brevet blir orden ett argument för att inte låta omskära sig, eftersom judar och hedningar ändå kan vara kristna på lika villkor. Orden om tron visar alltså på det som är gemensamt för alla kristna och innebär ingen udd mot andra.

Att Paulus motståndare uppfattar hans uttalande som alltför öppet och nåderikt mot dem man kallade *hedningar och syndare* (Gal 2:15) framgår också av fortsättningen. Van att möta anklagelser bemöter Paulus genast invändningen att hans ord om rättfärdiggörelse genom tro skulle göra att Kristus ställs i syndens tjänst. Lite senare antyder han att det är hans motståndare och inte han själv som är beredda att kasta bort Guds nåd (Gal 2:21).

Också i resten av brevet hävdar Paulus att de hednakristna och de judekristna står på samma nivå. De har alla fått anden. Genom tron har de alla Abraham till far och de är alla döpta. ”Nu är ingen längre jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna. Alla är ni ett i Kristus” (Gal 3:28).

Av Galaterbrevet framgår alltså tydligt att orden om rättfärdiggörelse genom tro inte uttrycker skillnaden mellan troende och andra utan betonar likheten mellan alla dem som delar tron på Kristus.

Ord om tro i Paulus brev till Filippi

Också i Filippi uppträdde främmande apostlar när Paulus lämnat staden. Precis som i Galatien krävde de att de hednakristna skulle omskäras för att kunna tillhöra den kristna gemenskapen. Paulus däremot uppmanar de troende till enhet i tanke och hjärta (Fil 1:27, 2:5 och 4:2).

Han kallar de främmande apostlarna för hundar och skadegörare och talar ironiskt om *sönderskärare*. Just när han vill motivera varför de hednakristna inte skall låta sig omskäras nämner Paulus ”den rättfärdighet som kommer av tro på Kristus” (3:9). Orden om rättfärdighet genom tro betonar alltså inte skillnaden mellan troende och otroende, utan visar på likheten mellan alla dem som har en tro. Så blir orden också i detta brev ett stöd för alla troendes lika rätt och utan udd mot dem som står utanför församlingen.

Ord om tro i Paulus brev till Rom

Som vi tidigare sett ägnar Paulus en stor del av sitt brev till Rom åt frågan om hur judar och ickejudar skall kunna leva i enhet, med ömsesidig respekt för varandra, i de kristna församlingarna. De judekristna har ingen rätt att se ner på de hednakristna (Rom 1-8). Men dessa skall inte heller tala respektlöst om de judar som inte kommit till tro (Rom 9-11). I detta sammanhang är det mycket tydligt att orden om tron förenar människor och tonar ner det som skiljer dem åt.

Redan i inledningen av brevet fungerar tanken att människan blir rättfärdig genom tro som stöd för tanken att evangeliet räddar *alla* som tror, ”juden först men också greken” (Rom 1:16-17). Hela resonemanget handlar sedan om att judar och ickejudar är lika illa ute och räddas av Gud på samma sätt. Lagen räddar *ingen* och rättfärdighet genom tro räddar *alla*. Att bli rättfärdig genom tro är för Paulus detsamma som att bli rättfärdig av nåd

(Rom 3:19-23). ”Eller är Gud bara judarnas Gud och inte hedningarnas? Jo, också hedningarnas”. (Rom 3:28).

Precis som i brevet till Galatien framställer Paulus Abraham som en far för alla troende (Rom 4:1-25) och som avslutning på sin långa utläggning om likhet mellan judekristna och hednakristna vidgar Paulus perspektivet ytterligare. Han tar med *alla människor* i sin vision och skriver att det som skett genom Jesus Kristus skall leda till frikännande och liv för alla människor (Rom 5:18-19). Sedan försvarar han sin stora öppenhet och sina ord om likställdhet mellan hedningar och judar och visar att öppenheten inte leder till orimlighet eller ett omoraliskt liv (Rom 6).

Vad Luther fann hos Paulus

Paulus ord om rättfärdiggörelse genom tro blev en nyckel som på 1500-talet hjälpte Martin Luther att förstå och förmedla den bild av Gud som burit många av den första generationen kristna. Utan att helt förstå ordens ursprungliga sammanhang kunde Luther ta till sig den öppenhet och nåd som redan från början legat i orden.

Det som Luther inte tycks ha förstått är att Paulus i sina brev talar om verkliga judar och hedningar. För Luther blir juden en bild för en egenrättfärdig människa medan hedningen blir en som inte tror sig själv räcka till inför Gud. Det som Luther däremot förstod och som fick så stor betydelse för hans egen tro var att orden om rättfärdighet genom tro förmedlar nåd och river murar, utan att samtidigt förmedla krav och bygga nya murar.

De ord som för Paulus innebär att inte bara juden hör till Gud betyder för Luther att inte bara den som är rättfärdig av egen kraft duger inför Gud, eftersom människan blir rättfärdig inte genom lagen utan genom tron. På detta sätt handlar orden för båda två om befrielse från krav och om likhet inför Gud. Paulus hade använt orden om tron för att ifrågasätta kravet på

omskärelse. Luther använder samma ord för att ifrågasätta kyrkans krav på ett rättfärdigt liv.

På detta sätt tar Luther alltså till sig öppenheten och nåden och tillämpar orden på sitt eget liv och sin egen tid. I ett samhälle där det förutsattes att alla delade den kristna tron kunde Luther överföra den öppenhet och nåd som ligger i Paulus ord om rättfärdighet genom tro utan att orden blev en avgränsning mot människor som inte tror.

Att förmedla samma öppenhet och nåd idag

Vad som hänt i kyrkan sedan Martin Luthers tid är att man allt oftare använt ord om tro för att formulera nya krav och sätta nya gränser mellan dem som hör till en kristen gemenskap och dem som står utanför. Idag har det blivit möjligt att tillhöra olika religioner eller kalla sig icketroende och i kyrkan har man under lång tid talat om risken att gå under genom sin brist på tro. Därför har orden om tron fått en ny innebörd, som kan ha visst stöd i Johannesevangeliet (Joh 3:18 och 3:36), men inte hos Paulus eller hos Luthers ord om rättfärdiggörelse genom tro.

Trots att man använder gamla bekanta ord och formuleringar bär man fram ett budskap som nästan är motsatsen till det som från början låg i orden. I stället för att låta orden om tron befria från krav har man gjort tron till den nya laggärningen, när tron blir något som människan måste uppfylla eller prestera.

Under lång tid har man nu talat om tron som det som krävs av en människa för att hon skall få del av Guds nåd. Samtidigt känner allt fler människor att de inte kan prestera en sådan tro. Så försvinner bilden av den nåderika Gud som Paulus och Luther mötte och förmedlade i var sin tid. I ord om tro möter dagens människor i stället bilden av en Gud som kräver mer än man klarar av. Nåden och kärleken har ersatts med en ny lag och nya anvisningar om hur en människa kan göra sig själv rättfärdig inför Gud.

För att ändra på denna situation och åter tolka orden om rättfärdiggörelse genom tro i enlighet med Paulus och Luther måste man sluta använda orden om tron som uttryck för krav och begränsning. I stället får man fundera över vilka krav som ställs på människor idag och som evangeliet kan *befria* dem ifrån. Vilka krav är det som människor *inte* måste uppfylla för att räcka till inför Gud, eftersom man inte blir rättfärdig genom lagen utan genom tro? Paulus befriade från kravet att vara jude och hålla lagen. Luther befriade från kravet att leva rättfärdigt. Från vilka krav kan evangeliet befria idag?

Sedan är frågan vad man skall göra med orden om rättfärdighet genom tro, för att inte sprida den känsla av krav och villkor som färgat orden de senaste århundradena. Jag kan se två sätt för kyrkan att åter förmedla mötet med den nåderika, kärleksfulla Gud som både Paulus och Luther ville beskriva.

Det ena sättet är att helt enkelt sluta använda ordet *tro*, eftersom det idag är så belastat. I stället för att betona tron skulle man i så fall kunna tala om att räddas genom *nåd*. För Paulus var ju tanken att människan blir rättfärdig genom tro detsamma som att hon blir rättfärdig av nåd (Rom 3:21-23). Orden om räddning genom nåd kan inte misstolkas eller missuppfattas lika lätt. Även om människor kan undra hur långt nåden räcker, om den räcker även för dem själva, så står det i alla fall klart att det är *Gud* som räddar och inte människan själv.

Men inte heller ordet *nåd* är helt utan problem. Risken finns att det för tanken till synd, straff och nåd, så att den som hör orden om Guds nåd ändå fastnar i bilder av sin egen skuld och otillräcklighet. Kanske är det därför ännu bättre idag att tala om Guds *kraft*, Guds *kärlek* eller Guds *gåva*, när man berättar att all hjälp från Gud springer fram ur Guds egen kärlek och inte är beroende av vad en människa presterar eller vilken grupp hon tillhör. Allt detta stämmer väl med det Paulus skriver och förmedlar just det budskap som Paulus på sin tid förmedlade med orden om rättfärdighet genom tro.

Om man inte vill sluta använda orden om tro, men ändå vill förmedla mötet med den nåderika Guden, som Paulus och Luther ville förmedla måste man lösa problemet på ett annat sätt. En

utväg är att knyta orden om tro så tydligt som möjligt till visionen om frälsning för alla. Redan hos Paulus hör tankarna ihop. Det är ju när han som starkast argumenterar för att människan blir rättfärdig genom tro som han ger sin vision om frikännande och liv för alla människor (Rom 5:18-19).

Om man binder samman orden om rättfärdighet genom tro med visionen om hur varje människa finner sin tro, kan orden om tron inte längre sätta gränser som de gjort under senare år. Man förstår att det är människor som sätter gränser medan Gud för oss samman. Man ser att uppdelning hör till livet här och nu, men att den eviga närheten till Gud gäller för alla.

Tron blir då den hjälp Gud ger oss för att vi skall nå vårt gemensamma mål i stället för den mänskliga prestation som skiljer oss från varandra. På detta sätt kan kyrkan fortsätta att tala om tro och utlägga alla de berättelser i evangelierna som handlar om tro på ett sätt som lyfter fram det glädjebud som från början låg i dessa berättelser. Orden om tron förmedlar åter bilden av en god och nåderik Gud.

Att se och välja bland Bibelns traditioner

Vi har sett att Bibeln rymmer en vision om frälsning för alla vid sidan om bilden av en evig uppdelning mellan onda och goda och att båda tankarna finns uttryckta i Paulus brev. Detta ställer oss inför en dubbel utmaning att se den gemensamma sanning som uttrycks i de motstridiga bilderna och att våga välja mellan dem på den punkt där de förmedlar olika syn på Gud och Guds rike.

Bokstavligt tolkad kunde bilden av en evig uppdelning innebära att goda individer räddas medan de onda går under. Visionen om frälsning för alla kunde innebära att varje människa tvingas avstå från sin egen ondska men räddas genom det goda hon har inom sig. Men tänk om evigheten är så annorlunda att den inte kan beskrivas fullt ut med ord om individer. Då har ingen av bilderna gett den slutgiltiga beskrivningen av livet efter detta, men på ett djupare plan kan båda ha uttryckt en tro på Guds rättvisa och kärlekens seger över ondskan.

När vi inte tolkar bilderna alltför bokstavligt, kan vi alltså se att de tillsammans ger en aning om att det onda har begränsad räckvidd medan den kärlek som verkar i allt har evigt värde. Det onda som vi gjort eller utsatts för får ett slut medan kärleken bär vidare.

Efter att ha sett något av det som är gemensamt för bilden av en evig uppdelning och visionen om frälsning för alla måste vi så ta ställning till det som skiljer bilderna åt. Frågan är hur man bäst beskriver den Gud som möter oss i Kristus och hur man bäst för vidare det budskap som avspeglas i Jesu liv och Paulus brev. Gör man det genom att tala om den Gud som skiljer onda från goda eller genom att måla visionen om det slutmål där alla människor till sist förenas hos Gud?

På senare år har allt fler forskare betonat att var och en som läser Bibeln har ett ansvar att se och välja mellan de olika traditioner och olika synsätt som kommer till uttryck i texterna. Från olika utgångspunkter har man visat hur Bibelns texter

kunnat användas för att förtrycka eller befria och för att mana till krig eller skapa fred. Det handlar inte heller bara om hur texterna tolkas eller används, utan det finns faktiskt grund i själva texterna för mycket olika utläggningar och tillämpningar.

I en kort artikel på svenska har den finske bibelforskaren Heikki Räisänen återgett hur några forskare beskriver skilda bibliska traditioner och deras följder i historien. Alla pekar på skillnaden mellan de bibelavsnitt där människor delas upp i *vi* och *de* och de stycken som betonar det som är gemensamt för alla människor. Den skillnad vi sett mellan tanken på evig uppdelning mellan *oss* som räddas och *dem* som går förlorade och tron på frälsning för alla ingår därmed i ett större sammanhang.

Josuabokens berättelser om Israels erövring av det heliga landet har tagits som förebild av kristna i tvåtusen år, till exempel när européerna erövrade Amerika. *Vi* européer tog Israels plats och såg *dem* som besegrades som ”röda kananéer”. Det är förstås frestande att kalla detta för vantolkningar av bibeltexten, men den grundläggande uppdelningen mellan *vi* och *de* finns redan i texten, liksom även uppmaningen att tillintetgöra fienden.

Gamla Testamentets texter om avguderier fungerade ungefär på samma sätt, när vita människor koloniserade världen. *Vi* hade rätt sätt att tillbe Gud och *de* kunde fördömas för sin religiositet. Det förakt för hedningar som finns i Gamla Testamentet kompletteras i Nya Testamentet av det förakt mot det judiska som finns inte minst i evangelierna.

Man kan förstå den skarpa uppdelningen mellan *oss* och *dem* utifrån den historiska situationen, där judarna levde i exil och deras identitet var hotad. Likaså kan man förklara den kristna synen på judendomen utifrån den situation där man uteslöts ur synagogorna och ännu inte hunnit forma sin identitet som kristna. Men faktum kvarstår att dessa texter, skrivna under extrema förhållanden, rymmer ett synsätt som under historien orsakat oerhört mycket lidande, när man tillämpat texternas uppdelning mellan *oss* och *dem* på nya konfliktsituationer.

Vägen för kristnas våld mot judar har legat öppen sedan Matteus låtit hela det judiska folket samfällt ropa: ”Hans blod må komma över oss och våra barn”. Genom att se sig själva som bärare av den helige ande och beskriva synden mot den helige ande som den värsta av synder, har de kristna gett sig själva övermänsklig auktoritet och gjort sig immuna mot kritik och angrepp utifrån. Den som angriper den kristna församlingen syndar mot den helige ande och är därmed motståndare till Gud själv och sägs vara dömd för alltid. Skarpast blir uppdelningen mellan *oss* och *dem* i Uppenbarelseboken, där Gud låter förintala hela världen för att säkerställa *vår* trygghet.

Emot denna knivskarpa uppdelning kan man ställa den ”profetiska realism” som man kan finna bland annat hos Jesaja, Jeremia och Jesus. Vid sidan om de traditioner som uppmanar till våld och förtryck finns texter i Bibeln som tar avstånd från våld i alla dess former och uppmanar till fred och ickevåld. I dessa sammanhang avstår man från att dela upp människor i *vi* och *de*, eller talar om det som förenar *oss* med *andra* och betonar att också de andra är människor.

Det är lätt att associera till Bibelns beskrivningar av en evig uppdelning och av frälsning för alla. Den tydliga uppdelningen mellan oss som räddas och dem som är förlorade finns hos Paulus just när han själv känner sig som mest *hotad*. Dessutom framställer han uppdelningen när han upplever att församlingens *identitet* är osäker. På samma sätt användes ju också krigsskildringarna i Gamla Testamentet och beskrivningarna av andra folks gudar och religioner till försvar för egen del och för att stärka den egna identiteten.

Kanske inbjuder inte orden om evig uppdelning till våld och förtryck på samma sätt som rena krigsskildringar, men de kan ändå bidra till orättvisor på liv och död. Därför blir också visionen om frälsning för alla allt viktigare inte minst för de latinamerikanska befrielse-teologer som protesterar när samhället gynnar de rika och missgynnar de fattiga till den grad att folket hotas och människor dör.

I en tid när de fattiga allt oftare nonchaleras och när den som förut var förtryckt i stället är utesluten ur samhällets gemenskap,

då om inte förr måste man tala om den Gud som inte accepterar att någon ställs utanför. När människor behöver börja existera och få en plats i världen, innan de kan tänka på befrielse, då fungerar visionen om frälsning för alla som en utopi att hämta kraft ifrån, så som den gör för många befrielsesteologer idag.

Därför skulle det vara ödesdigert om de texter som delar upp människor i *vi* och *de* hindrar människor från att se visionen om frälsning för alla som också finns i de bibliska texterna. Den som läser Bibeln måste ha modet att se dess olika traditioner, våga välja de synsätt som förenar oss med andra och därmed också lyfta fram den bibliska visionen om frälsning för alla.

En Gud som helar snarare än dömer

Visionen om frälsning för alla inspirerar till andra sätt att beskriva Gud än att använda de juridiska begrepp som så länge har dominerat i den kristna traditionen. Så länge bilden av Gud och Guds rike styrs av tanken på en evig uppdelning mellan räddade och förlorade kan det kännas naturligt att beskriva relationen mellan Gud och människor i termer av synd och förlåtelse eller dom och straff. Men den juridiska gudsbilden har sin klara begränsning och kan aldrig uttrycka samma närhet mellan Gud och människor som många andra bilder kan göra.

Bibelforskaren Eugene Boring har påpekat att uppdelningen mellan räddade och förlorade i Paulus brev hör ihop med bilden av Gud som *domare*. När Paulus i stället framställer Gud som *kung* försvinner bilden av uppdelning och Gud framstår som den som räddar allt och alla. Det finns också andra bilder av Gud som framträder allt tydligare när vi vågar lämna tanken på Gud som domare åt sidan, åtminstone för en stund.

Många människor idag har lättare att förstå den Gud som helar och läker människor än den som bedömer eller dömer dem. Bilden av Gud som *läkare* är mycket lättare att ta till sig än bilden av Gud som domare. Gud ser våra svagheter och krämpor, vad som behöver helas och läkas och vad som hjälper oss att få krafterna tillbaka. Att läkaren genomskådar oss och analyserar vårt inre för att ställa rätt diagnos och ge rätt vård är en mycket mer tilltalande bild än att Gud genomskådar vår inre människa för att döma och ställa till svars som en domare kan göra. Med läkarens stöd kan en människa gå igenom smärtsamma operationer och större ingrepp, men det handlar inte om att hon straffas för fel hon gjort utan att hon helas från sitt onda.

Här är det också naturligt att förlåtelsen mer glider över i förståelse. Orden ligger nära varandra. Ju mer en människa förstår av en annan människas bakgrund och historia, desto mer är hon beredd att förlåta. Om Gud är den som förstår oss helt och

fullt, så är Gud också den som kan förlåta mer än någon människa.

Men samtidigt blir förståelsen vidare än förlåtelsen. Gud förstår och lever med i varje människas liv, ger stöd och uppmuntran och inser vilken hjälp var och en behöver. Med denna bild av Gud blir förlåtelsen till en blomma i en famn med blommor. För den som möts av famnen är förlåtelsen bara en del av den kärlek som strömmar emot henne.

När Gud framställs som läkare i stället för domare kommer Guds drag som *livgivare* också att betonas. Gud är den osynliga kraft som är livet i oss människor och i allt levande. Gud både *är* livet och *ger* livet. Gud är både läkaren och den läkande kraften.

I en tid när livet på jorden är hotat blir tron att livet skapas ständigt på nytt viktigare än någonsin. Något av det som skiljer Gud från mänskliga läkare är att Gud inte bara kan vårda livet och rädda livet, utan också kan ge liv och ge det på nytt. Genom att vara livet i allt som lever skapar Gud också en närhet och samhörighet mellan allt levande med ett hopp för framtiden. Samtidigt tonar bilden fram av den Gud som inspirerar och gläder människan. Med en andlig närvaro i världen ger Gud kraft och mod att ta ansvar för livet och för varandra.

När man jämför bilden av Gud som domare med bilden av Gud som läkare skall man komma ihåg att Jesus uppenbarade den Gud som helar och läker sår hos människor. Jesus uppträder inte som en neutral domare och han dömer heller ingen. I stället kommer han människor nära. Han är mer intresserad av att ge människor liv och kraft att leva än att betygsätta deras handlingar eller resultat.

Utan att sätta gränser tar Jesus sig an de mest misslyckade. Han låter dem som anses minst trovärdiga beskriva sina egna liv och utifrån deras vittnesbörd helar han deras sår. Evangelierna är fulla av läkedomssunder och dessutom visar nästan varje möte med Jesus hur människor upprättas, blir förstådda, befrias och får krafterna tillbaka. Han säger ju också om sitt umgänge med dem som stod utanför i samhället: ”Det är inte de friska som behöver läkare, utan de sjuka” (Luk 5:31).

Naturligtvis finns också förlåtelsen med i bilden. Utan den skulle det kanske vara omöjligt att verka i ett samhälle som var så präglad av synd och skuld, straff och förlåtelse. Jesus behöver demonstrera att sjukdom inte beror på den enskilda människans skuld och att olyckor inte drabbar människor i de mått var och en förtjänat. Den som är sjuk är lika nära Gud som den som är frisk och den lame mannen är förlåten, när han ännu ligger kvar på sin bår.

I ett klimat där var och en hade lärt sig att kräva sin rätt, var det viktigt att framhålla förlåtelsens möjlighet. Men det betyder inte att alla berättelser skall läsas på det sättet. Jesus helar fler än han förlåter. Ofta sägs ingenting om synd i berättelserna, fast man i efterhand har tolkat orden så. Den samariska kvinnan berättar att Jesus har sagt henne allt som hon har gjort. Vad tyder på att han skulle ha talat om synder som hon skulle bekänna? Jesus kallar de manliga lärjungarna utan att förebrå dem för deras tidigare liv.

Den berättelse som fått rubriken ”äktenskapsbryterskan” kan ge ett ännu tydligare exempel på hur man som läsare styrs av sin egen förväntan när man tolkar en bibeltext. Hela berättelsen handlar om att kvinnan *inte* skall dömas och att inte heller Jesus dömer henne. Ändå har man tolkat de triumferande slutorden från Jesus som en dom över hennes liv. Jesus säger: ”Gå nu och synda inte mer” (Joh 8:11). I sammanhanget visar dessa ord att kvinnan är fri och kan leva ett hälsosamt och rikt liv igen. Men man har tolkat dem som domsord från den som just sagt att han *inte* dömer henne. Med en sådan tolkning går berättelsens hela poäng förlorad.

I stället behöver vi återupptäcka de vidder och djup som finns i den gudsbild som Jesus uppenbarar. Vi behöver se den nåd och öppenhet som Jesus förmedlar. Med visionen om frälsning för alla kan vi få tillbaka mycket av den ande och det liv som präglade den första kyrkan. Gud framträder då inte bara som läkaren och livgivaren utan också som *hjälparen* – det ord som i Johannesevangeliet används för den heliga anden. Utan rädsla kan vi möta varje människa i tro på att Gud upprättar henne och ger nya krafter och nytt livsmod. I tron på frälsning för alla blir

nåden inget svalt accepterande av det som är fel, utan en översvallande kärlek som på sikt förvandlar allt och alla.

I denna värld av gott och ont, glädje och sorg, finns en riktning utstakad och ett mönster att följa. När kärleken slår rot och blommar, växer livet hur hopplös marken än kan verka. Då helas skador och då läker sår. Människor upprättas och lever sina liv. I vardagen lever vi nära den Gud som är vårt ursprung och vårt mål. Som en sinnebild för det som är sant och helt får vi bära visionen om frälsning för alla.

Bilden av en evig kärlek

Bilden av Gud djupnar när man vågar ta visionen om frälsning för alla som något mer än en from möjlighet när allt annat är färdigtänkt. Gud framträder som evig kärlek, personlig och nära men inte bunden av mänskliga begränsningar. Många ord som tidigare fått begränsa eller stänga ute kan därigenom visa sig ha djupare betydelse.

När bibelläsandet inte längre domineras av frågan om ond eller god, förlorad eller räddad, då handlar bibelordet inte längre så mycket om mig och min framtid som om andras väl och världens. På ett tydligt sätt hör jag ihop med dem jag har omkring mig och ytterst med allt och alla. Orden om rättvisa uppmanar till radikal kärlek och kamp för den som är förtryckt. Ord om domen finns inte till för min egen skull med avsikten att varna mig innan jag går förlorad, utan de finns där för världens skull och vill väcka mig till engagemang för den som hotas av undergång här och nu. Räddningen kan anas i vår kärlek när vi får ögon för vår nästa och glömmer oss själva.

I detta sammanhang får också liknelsen om fåren och getterna sitt rätta innehåll. Den handlar nu verkligen om att ge mat åt den som är hungrig och dryck åt den som törstar, för hans egen skull. Liknelsen talar om att ta hand om den hemlöse och ge den nakna kläder, att se till de sjuka och besöka dem som sitter i fängelse. Att göra detta, för deras skull som behöver oss och utan tanke på vår egen salighet, det är att bäras av kärleken. Det är att förverkliga sitt liv i öppenhet för andra. I det ögonblick vi gör det som vårt hjärta driver oss till blir Guds rike synligt i världen. En strimma av evighet glimmar till inom tid och rum. Där framskymtar den kärlek som är vårt eviga hopp, och som en gång skall bli allt överallt.

På detta sätt står de skarpa orden om dom och rättvisa inte alls i motsats till Jesu radikala öppenhet för dem som står utanför mänsklig gemenskap. I stället är det samma gränsöverskridande

kärlek till människor och omsorg om de svaga som lyser fram i de olika bilderna och visar sig i Jesu ord och handlande.

Nu finns det också möjlighet att förstå andra ord i evangeliet på ett nytt sätt. Ett exempel kan vara talet om *omvändelse* i Nya testamentet. Det visar sig att detta ord sällan används för att beskriva hur de som står utanför måste omvända sig för att bli som vi. Det handlar inte om att byta Gud eller att börja tro. I stället är det de som länge känt Gud som uppmanas att ta sin Gud på allvar och inte glömma rätt och rättfärdighet. Ofta är det de som hör till Jesus som får höra att de måste omvända sig och bli som barn och sluta söka de bästa platserna, för att i stället tjäna varandra och bli allt mer öppna för andras behov.

Detta stämmer också väl med Paulus sätt att tala om *tro*. Här beskriver inte tron skillnaden mellan oss och andra. Paulus talar om andens gåvor. Bland dem finns både kärlekens gåva och trons gåva. Ingen skulle väl tänka att en människa har kärlek helt och fullt medan en annan helt saknar kärlekens gåva. Lika lite behöver tron ses som något man har eller inte har. När vi lämnar tanken på tron som en inträdesbiljett som antingen gäller eller inte gäller, kan vi se att varje människa har tro och att ingen har den helt och fullt. Vår tro är en gåva som vi fått. I likhet med andra gåvor får vi förvalta den för vårt eget och andras bästa.

Också tanken på att vara *utvald* kan återfå sin bibliska ton av att vara till för andras skull. När människor utväljs för olika uppdrag är inte deras egen välgång det främsta målet för Guds kärlek. Så handlar Abrahams, Isaks och Jakobs utkorelse inte om deras egen salighet, utan om hela folkets framtid. Ännu tydligare blir det när Jesus tar på sig sin kallelse och söker Guds väg i sitt liv. I tro ser vi hur Jesus genom att avstå från allt blir till räddning för alla. I denna kärlek skall Gud till sist bli allt överallt.

Frälsning för alla på 2000-talet

Krister Stendahl, svensk biskop och amerikansk professor, beskriver det som den avgörande frågan på 2000-talet hur man skall kunna bära sin lovsång till Jesus Kristus utan att trampa på andras tro. Jag menar att tron på frälsning för alla skulle kunna få stor betydelse i detta sammanhang genom att influera både det enskilda livet och samhällslivet.

För oss som enskilda handlar tanken på frälsning för alla om Guds närvaro i livets alla stunder och skeden. Gud är med i helg och vardag, i glädje och sorg, i liv och död. Gud bekräftar och bejakar snarare än dömer och fördömer. Vi lever i en tid när människor känner sig splittrade och otillräckliga och ständigt söker bekräftelse men ofta är för osäkra för att bekräfta varandra. Då är tron på den Gud som följer och bär igenom livets alla svårigheter med oändlig uthållighet lika viktig som någonsin förr.

Tron på den Gud som räddar alla människor bekräftar också människors upplevelse av livets helhet, harmoni och kärlek. Vi inspireras att söka Gud och varandra, men Gud kräver inte större mystiska erfarenheter eller starkare religiösa känslor än dem vi är begåvade med. Den Gud som ger frälsning för alla älskar oss också när vi inte räcker till för att förstå varandra eller orkar lita på Guds existens och kärlek.

Den Gud som räddar allt och alla är hos var och en utan att försaka andra. Gud bejakar varje människa och förnekar ingen. Orsaken till att Gud inte sviker mig är att Gud inte sviker någon. Relationen till Gud är därför tryggare än alla mänskliga relationer och är samtidigt en förebild för vår omsorg om varandra. Gud förstår och förlåter utan gräns och vår egen vilja att upprätta och förlåta bottnar inte i rädslan att själva hamna utanför utan i viljan att dela och i glädjen över att vara burna. Tron på Guds framtid är inte beroende av en synlig positiv utveckling utan kan leva i tider av svårigheter och motgångar.

Så leder Gud oss till möten med nya människor och vi drivs inte av hot eller rädsla utan av tacksamhet och glädje. Ur tanken att själv vara älskad och få omsorg föds längtan att bära kärleken vidare. Om Gud älskar oss och alla, för tid och evighet, vill också vi bli redskap för samma kärlek. Vi längtar efter att skratta med dem som skrattar och gråta med dem som gråter.

När det känns som om allt är förlorat och det inte finns någon väg framåt, säger tron på frälsning för alla att inget är för sent. Den väg vi inte ser, den ser Gud. När vi måste ge upp våra mänskliga relationer, när vi måste gå skilda vägar och leva våra liv utan stöd av varandra, säger tron på frälsning för alla att splittring och trasighet är begränsat i tiden, medan det vi har upplevt av närhet och kärlek har evigt värde och bär vidare. Sorg och saknad finns här och nu, men gemenskap och delaktighet är av evighet. Så finns i den enskildes liv hela tiden en riktning också mot samhällslivet, när tron på frälsning för alla för oss samman med andra, nära och långt ifrån, för tid och evighet.

I den värld som gått in i ett nytt årtusende kan tron på ett gemensamt slutmål för alla människor bli en verksam kraft som påverkar samhället. När många människor, särskilt i den fattiga delen av världen räknas som olönsamma och utesluts ur gemenskapen på olika sätt, leder tron på frälsning för alla till kritik mot de system och strukturer som delar upp mänskligheten och ger trygghet och liv bara för en del. Tron får konsekvenser för ekonomin och politiken. Uppgifvenheten ger vika när man tar aktiv ställning emot utslagning och utanförskap.

Vid sidan om rädslan att själv lämnas utanför av vänner och arbetskamrater, släktingar och grannar, är rädslan för världens framtid en av vår tids största rädsior. Också här kan det kännas som om allt är för sent och att man ingenting kan göra. Man är rädd för att katastrofen är oundviklig och obegränsad. Det finns ständigt en risk att man ger upp och avskärmar sig från omvärlden.

Att ha en positiv vision av en framtid för alla och att ana en kraft som kan ge orden liv kan vara av största vikt för att bryta förlamning och skapa kreativitet. Så har det varit i alla skeden i historien. Bilden av den Gud, som inte accepterar någon

uppdelning och som själv inte ger upp så länge en enda människa står utanför gemenskapen kan därför driva till handling och ge hoppet tillbaka både vad gäller den här världen och en evig tillvaro.

Därför kan tron på frälsning för alla också ge kyrkan en profil som gör den synlig i världen utan att stänga någon ute. Med visionen om en framtid för alla blir drömmen om den egna tryggheten också en dröm om fred i större sammanhang, om rättvisa i världen och en omsorg om allt levande. Många som tidigare inte hittat någon klangbotten för kyrkans tal om Guds kärlek kan se ett innehåll i budskapet och en mening i orden. Så blir centrum i den kristna tron tydligt samtidigt som gränserna försvinner. Kyrkans profil blir tydlig just när den river sina egna murar, återskapar människovärdet och vägrar acceptera att människor stängs ute.

Den kristna religionen har sina djupaste rötter hos den Jesus som levde med de utslagna och dog för deras rätt och delaktighet, för att upprätta och ge liv. Den spreds över världen tack vare förmågan hos Paulus och andra att överbrygga olikheterna mellan skilda folk. Om denna religion kan hitta tillbaka till dessa utgångspunkter så kan den också hitta vidare i en ny tid. Alla får betydelse och ingen lämnas utanför, när tron på rättvisa och tron på allas delaktighet åter blir två sidor av samma sak. Orden om uppdelning i bibeltexterna skall då inte hindra människor från att se att frälsning för alla är en biblisk vision.

Litteratur

Balthasar, H U von, 1988. *Dare we hope "That all men be saved", with a Short Discourse on Hell*, San Francisco.

Boring, E, 1986. "The language of Universal Salvation in Paul", i *Journal of Biblical Literature* 105 /2, 269-292, Atlanta.

Duthie, C S, 1961. "Ultimate Triumph." *Scottish Journal of Theology* 14:2, 156-171, Edinburgh.

Hillert, S, 1999. *Limited and Universal Salvation, A Text-Oriented and Hermeneutical Study of Two Perspectives in Paul*, Stockholm.

Hultgren, A, 1985. *Paul's Gospel and Mission: The outlook from his letter to the Romans*, Philadelphia.

Marshall, I H, 1989. "Does The New Testament Teach Universal Salvation?" i *Scottish Journal of Theology* 42, 313-328, Edinburgh.

Richard, P, and Team, 1994. "Challenges to Liberation Theology in the Decade of the Nineties", i *New Face of the Church in Latin America*, G Cook (red), Maryknoll, New York.

Räisänen, H, 2000. "På väg mot en etisk bibelkritik", i *Svensk Exegetisk Årsbok* 65, 227-242, Uppsala.

Wikmark, Ö, 1995. *Yttersta frälsningen, Om förtappelse och försoning i nutida teologi*, Strängnäs